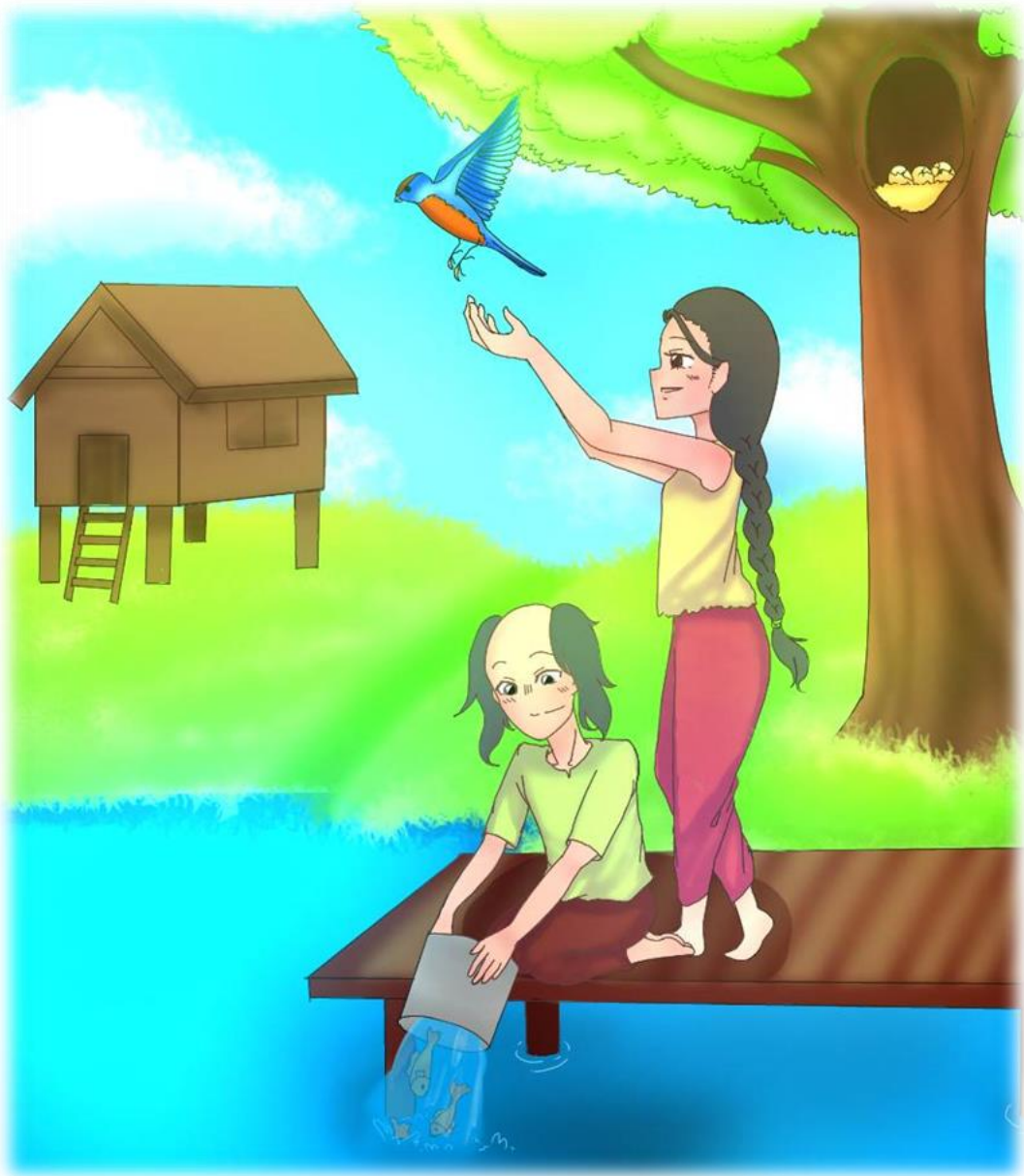

การใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

นางปานดี คงสมบัติ

วิทยาลัยชุมชนระนอง สถาบันวิทยาลัยชุมชน
กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

แผนการสอนประจำหน่วย

หน่วยที่ 4 การใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

1. หัวข้อเนื้อหา

- 1.1 ความหมาย ความสำคัญ ที่มาเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม
  - 1.1.1 ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม
  - 1.1.2 ความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม
  - 1.1.3 ที่มาของคุณธรรม และจริยธรรม
- 1.2 จริยธรรมและคุณธรรมสำหรับบุคคล
  - 1.2.1 จริยธรรมและคุณธรรมส่วนบุคคล
  - 1.2.2 คุณธรรมและจริยธรรมในการดำรงตน
  - 1.2.3 คุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือน
  - 1.2.4 คุณธรรมและจริยธรรมในการประกอบอาชีพ
- 1.3 คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย
- 1.4 หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ
  - 1.4.1 หลักธรรมสำหรับตนเอง
  - 1.4.2 หลักธรรมที่สอนให้รู้จักบุคคลอื่น

2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้

- 2.1 อธิบายความหมาย ความสำคัญ ที่มาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมได้
- 2.2 อธิบายจริยธรรมและคุณธรรมสำหรับบุคคลได้
- 2.3 อธิบายคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทยได้
- 2.4 บอกหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธได้

3. สารการเรียนรู้

ความหมาย ความสำคัญ ที่มาและหลักการของคุณธรรมและจริยธรรมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลักธรรมมาพัฒนาตนเอง ใช้เป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคนและทุกวิชาชีพ ที่จะนำไปสู่ความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

4. วิธีการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้การสอน

4.1 วิธีการสอน

4.1.1 วิธีสอนแบบบรรยายและอภิปรายซักถาม เริ่มจากการเสนอปัญหาหรือตั้งคำถามเพื่อนำเข้าสู่การบรรยาย มีการตั้งคำถาม ตอบคำถามระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

4.1.2 วิธีการแบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้าและรายงานกลุ่ม

4.2 กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

4.2.1 ผู้สอนนำเสนอสื่อ PowerPoint เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ ที่มาและหลักการของคุณธรรมและจริยธรรมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ พร้อมทั้งให้นักศึกษาจดบันทึก

4.2.2 แบ่งกลุ่มนักศึกษาให้มีจำนวนสมาชิกแต่ละกลุ่มใกล้เคียงกันแล้วให้นักศึกษาค้นคว้าเนื้อหาเป็นการล่วงหน้าจากเอกสารประกอบการสอนรายวิชาศิลปะและทักษะการใช้ชีวิต เอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง แล้วให้นำเสนอใบงานหรือรายงานจากการค้นคว้าในช่วงโมงสอน

4.2.3 มอบหมายให้นักศึกษาทำแบบฝึกหัดเป็นการบ้านเป็นรายบุคคล

4.2.4 ให้นักศึกษาทำแบบทดสอบหลังเรียนเมื่อจบหน่วยที่ 4

5. สื่อการสอน

5.1 สื่อ PowerPoint ประกอบด้วยคอมพิวเตอร์พกพา พร้อมเครื่องฉาย LCD Projector

5.2 เอกสารประกอบการเรียนการสอนรายวิชา ศิลปะและทักษะการใช้ชีวิต และเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง

6. การวัดและประเมินผล

6.1 สังเกตและบันทึกผลจากพฤติกรรมความสนใจ และการมีส่วนร่วมในชั้นเรียน

6.2 สังเกตและบันทึกผลการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่ม การทำกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน การตอบคำถามในขณะที่มีการอภิปราย และซักถาม

6.3 สังเกตและบันทึกผลการนำไปใช้ในการทำแบบฝึกหัด

6.4 ตรวจสอบผลงานที่ได้รับมอบหมายจากการทำแบบฝึกหัด

6.5 ประเมินผลจากการสอบกลางภาคเรียนและปลายภาคเรียน

หน่วยที่ 4 การใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

คุณธรรมและจริยธรรมเป็นพื้นฐานทางจิตใจและเจตคติ อันนำไปสู่การกระทำที่ดีและถูกต้อง คุณธรรมและจริยธรรมจะเป็นปัจจัยให้เด็กพร้อมที่จะเผชิญโลกได้อย่างมั่นคงและมีความสุข การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กตั้งแต่วัยเยาว์จะช่วยให้เด็กพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมขึ้นในตัวเองอย่างได้ผล จึงต้องแสวงหากิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็ก เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีลักษณะนิสัย จริยธรรม คุณธรรม และเจตคติ ให้เกิดขึ้นในเด็กอย่างมีประสิทธิภาพที่ดีและเหมาะสม

1.1 ความหมาย ความสำคัญ และที่มาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

1.1.1 ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คำว่า “คุณธรรมจริยธรรม” นี้ เป็นคำที่คนส่วนใหญ่จะกล่าวควบคู่กันเสมอ จนทำให้เข้าใจผิดได้ว่า คำทั้งสองคำมีความหมายอย่างเดียวกันหรือมีความหมายเหมือนกัน แต่ที่จริงแล้วคำว่า “คุณธรรม” กับคำว่า “จริยธรรม” เป็นคำแยกออกได้ 2 คำ และมีความหมายแตกต่างกันคำว่า “คุณ” แปลว่า ความดี เป็นคำที่มีความหมายเป็นทางนามธรรม ส่วนคำว่า “จริยะ” แปลว่า ความประพฤติกริยาที่ควรประพฤติ เป็นคำที่มีความหมายทางรูปธรรม ดังนั้น จึงควรที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำสองคำนี้ให้ถ่องแท้ก่อนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดี ส่วนคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติ ปฏิบัติศีลธรรม กฎศีลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ยุตโต). (2552) ได้กล่าวว่าคุณธรรมเป็น ภาพของจิตใจกล่าวคือคุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม ให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีตและประเสริฐ เช่น พรหมวิหาร 4 ดังนี้

เมตตา	คือ	ความรักปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข
กรุณา	คือ	ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นมีความสุข
มุทิตา	คือ	ความพลอยยินดีพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จให้มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม
อุเบกขา	คือ	การวางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษาธรรมเมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล
จาตะ	คือ	ความมีน้ำใจเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

วคิน อินทสระ. (2556) กล่าวตามหลักจริยศาสตร์ว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน... คุณธรรมสัมพันธ์กับหน้าที่อย่างมาก เพราะการทำหน้าที่จนเป็นนิสัย จะกลายเป็นอุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมในดวงจิตเป็นบารมี มีลักษณะอย่างเดียวกันนี้ ถ้าเป็นฝ่ายชั่ว เรียกว่า “อาสวะ” คือ กิเลสที่หมักหมมในดวงจิต ย่อมจิตใจให้เศร้าหมองเกราะเกรียงด้วยความชั่ว นานาประการกลายเป็นสันดานชั่ว ทำให้แก้ไขยากสอนยาก กล่าวโดยสรุป คุณธรรมคือความกล้า เลิศแห่งอุปนิสัยซึ่งเป็นผลของการกระทำหน้าที่จนกลายเป็นนิสัยนั่นเอง

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2556) กล่าวว่า คุณธรรมคือ คุณสมบัติที่ดีของจิตใจ ถ้าปลูกฝังเรื่องคุณธรรมได้จะเป็นพื้นฐานจรรยาบรรณ... จรรยาบรรณนี้เป็นเรื่องพฤติกรรม มีพื้นฐาน เบญจศีลเป็นจริยธรรม เบญจธรรมเป็นคุณธรรม คือ ความเมตตา กรุณา ถ้ามีความเมตตากรุณาจะมีฐานของศีลข้อที่ 1 ส่วนจริยธรรม จริยธรรม คือ หลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางการปฏิบัติ หมายถึงแนวทางของการประพฤติปฏิบัติจนให้เป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฏศีลธรรม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “จริยธรรมหมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฏศีลธรรม”

กล่าวโดยสรุป คุณธรรม จริยธรรม สองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรม คือความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกาย และวาจา บุคคลจะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองและคนในสังคมรอบข้างมีความสุขสงบ เยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยที่ดี โดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดีอยู่ตลอดเวลา คือมี “คุณธรรม” อยู่ในจิตใจหรืออาจกล่าวได้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติเป็นพฤติกรรมภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นสภาพคุณงามความดีภายในจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกายและวาจานั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจและสติปัญญา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไป คือการพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจและด้านพฤติกรรม

1.1.2 ความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคนและทุกวิชาชีพ หากบุคคลใดหรือวิชาชีพใดไม่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลักยึดเบื้องต้นแล้วก็ยากที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จแห่งตน และแห่งวิชาชีพนั้น ๆ ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือ การขาดคุณธรรมจริยธรรมทั้งในส่วนบุคคลและในวิชาชีพ

อาจมีผลร้ายต่อตนเอง สังคมและวงการวิชาชีพในอนาคตได้อีกด้วย ดังพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราช ๑๖ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ไว้ดังนี้

“การจะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือให้เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรม ประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้นั้น เสมือนเครื่องยนต์ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนที่ไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรมดั่งกล่าวแล้ว เป็นเสมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำทางให้รถยนต์ดำเนินไปถูกทางด้วยความสวัสดิ คือ ปลอดภัย บรรลุจุดประสงค์”

จริยธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคม ที่จะนำความสุขสงบและความและความเจริญก้าวหน้ามาสู่สังคมนั้น ๆ เพราะเมื่อคนในสังคมมีจริยธรรม จิตใจก็ย่อมสูงส่ง มีความสะอาดและสว่างในจิตใจจะทำการงานใดก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่ก่อให้เกิดทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นบุคคลมีคุณค่า มีประโยชน์ และสร้างสรรค์คุณงามความดี อันเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองต่อไป

วคิน อินทสระ (๒๕๕๖) กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของจริยธรรมดังจะกล่าวโดยย่อ ดังนี้

1.1.2.1 จริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงและความสงบสุขของปัจเจกชน สังคมและประเทศชาติอย่างยิ่ง ควรส่งเสริมประชาชนให้มีจริยธรรมเป็นอันดับแรก เพราะถ้าผู้มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายได้มากกว่าผู้ด้อยความรู้ ถ้าผู้มีความรู้แต่ไม่รู้วิธีที่จะประพฤติตน ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายได้มากกว่าผู้มีความรู้น้อย ถ้าเปรียบเทียบความรู้เหมือนดิน จริยธรรมย่อมเป็นเหมือนน้ำ ดินที่ไม่มีน้ำยึดเหนี่ยวเกาะกุมย่อมเป็นฝุ่นละอองให้ความรำคาญมากกว่าให้ประโยชน์ คนที่มีความรู้แต่ไม่มีจริยธรรมจึงมักเป็นคนทีก่อความรำคาญหรือเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นอยู่เนือง ๆ

1.1.2.2 การพัฒนาบ้านเมือง ต้องพัฒนาจิตใจคนก่อน หรืออย่างน้อยก็ให้พร้อม ๆ ไปด้วยกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาวิชาการอื่น ๆ เพราะการพัฒนาที่ไม่มีจริยธรรมเป็นแกนนำนั้นจะสูญเปล่าและเกิดผลเสียเป็นอันมากทำให้บุคคลลุ่มหลงในวัตถุและอบายมุข การที่เศรษฐกิจต้องเสื่อมโทรม ประชาชนทุกข์ยาก เพราะคนในสังคมละเลยจริยธรรม กอบโกยทรัพย์สินเป็นประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไปขาดความเมตตาปราณี แล้งน้ำใจในการดำเนินชีวิตซึ่งกันและกัน

1.1.2.3 จริยธรรม มิได้หมายถึง การถือศีล กินเพล เข้าวัดฟังธรรม จำศีลภาวนา โดยไม่ช่วยเหลือทำประโยชน์ให้แก่สังคม แต่จริยธรรมหมายถึงความประพฤติ การกระทำและความคิด ที่ถูกต้องเหมาะสมการทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เว้นสิ่งควรเว้น ทำสิ่งควรทำ ด้วยความฉลาดรอบคอบ รู้เหตุรู้ผล ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล ดังนั้นจะเห็นว่า

จริยธรรมจึงจำเป็นและมีคุณค่าสำหรับทุกคน ในทุกวิชาชีพทุกสังคม สังคมจะอยู่รอดด้วยจริยธรรม

1.1.2.4 การทุจริต คดโกง การเบียดเบียนกันในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้สังคมเสื่อมโทรม มีสาเหตุมาจากการขาดจริยธรรมของคนในสังคม ทรัพยากรธรรมชาติในโลกนี้ น่าจะพอเลี้ยงชาวโลก ไปได้อีกนาน ถ้าชาวโลกช่วยกันละทิ้งความละโมภโภมาก แล้วมาใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยกันสร้างสรรค์สังคม ยึดเอาจริยธรรมเป็นทางดำเนินชีวิต ไม่ใช่ยึดเอาลาภยศความมีหน้ามีตาในสังคมเป็นจุดหมาย

1.1.2.5 จริยธรรมสอนให้เราเลิกดูหมิ่นกดขี่คนจน ให้เอาใจใส่ดูแลเอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบุพการี สอนให้เราถ่อมตัวเพื่อเข้าหากันได้ดีกับคนทั้งหลาย และไม่วางโตโอหังอวดดีหรือก้าวร้าวผู้อื่น สอนให้เราลดทิฐิมานะลงให้มาก ๆ เพื่อจะได้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง ไม่หลงลำคัญตัวว่ารู้ดีกว่า มีความสามารถกว่าใคร ผู้นำที่มีจริยธรรมสูงย่อมเป็นที่เคารพกราบไหว้ของทั้งหลายได้อย่างสนิทใจ เราควรเลือกผู้นำที่สามารถนำความสงบสุขทางใจมาสู่มวลชนได้ด้วยเพื่อสันติสุขจะเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก ถ้าปราศจากความแข็งแกร่งทางจริยธรรมเสียแล้วบุคคลหรือประเทศชาติจะมั่นคงอยู่ได้ไม่นาน สังคมที่เจริญมั่นคงต้องมีจริยธรรมเป็นเครื่องรับรองหรือเป็นแกนกลาง

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน ปัญหาของสังคมไทย ที่ประสบพบเห็นอยู่ทุกวันนี้เกิดจาก “คน” ปัญหาเริ่มต้นที่ “คน” และมีผลกระทบถึง “คน” การแก้ปัญหาสังคมไทยจึงต้องแก้ด้วย “การพัฒนาคน” เพื่อให้คนมีปัญญา มีความรู้มีคุณธรรมและมีทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าเราจะพัฒนาคนอย่างไรเพื่อให้คนมีชีวิตที่ดิ้นรนสามารถใช้ความรู้และแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์ได้ ปฏิบัติต่อเทคโนโลยีอย่างถูกต้อง อยู่ในระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ บริโภคผลผลิตด้วยปัญญา รู้อะไรดี อะไรชั่ว มีทัศนคติทางจริยธรรมที่เหมาะสม ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นคุณสมบัติของคนที่มีคุณธรรม การจัดการศึกษาคงต้องยึดหลักสำคัญคือ “ให้ความรู้คู่คุณธรรม สังคมไทยจึงจะมีสมาชิกของสังคมที่เป็นทั้งคนเก่งและคนดี” คุณธรรมเป็นเสมือนหลักการสำคัญที่ให้ไว้สำหรับบุคคลหรือสังคมได้นำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตจะช่วยให้บุคคลปฏิบัติงานได้อย่างราบรื่น มีความสำเร็จในงานที่ทำ เป็นคนดีของครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

1.1.3 ที่มาของคุณธรรม และจริยธรรม

ด้านคุณธรรม จริยธรรมในสังคมมีสภาพปัญหาแนวโน้มสูงขึ้นประชาชนและเยาวชนจำนวนมากมองไม่เห็นความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม ไม่ยึดมั่นในคุณธรรม ไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรมขณะที่ความเจริญทางด้านวัตถุนับวันทวีมากขึ้น สมัยก่อนสังคมยกย่อง

คนที่มีคุณธรรม คนที่ประพฤติผิดในศีลธรรมจะถูกประมาณ นอกจากนี้ ในยุคของข้อมูลข่าวสารที่เป็นยุคโลกไร้พรมแดน ข้อมูลข่าวสารมีอิทธิพลต่อความคิด ความรู้สึก จิตใจ และพฤติกรรมของมนุษย์ คนไทยเริ่มตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสารและการโฆษณา รับเอาวัฒนธรรมและค่านิยมจากต่างชาติโดยไม่สนใจในคำสอนของ ศาสนาและวัฒนธรรมไทย มุ่งแสวงหาแต่ความสุขทางวัตถุ มีความเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น ขาดความเอื้ออาทร ขาดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เห็นความสำคัญของศาสนา ขาดคุณธรรม จริยธรรม ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม สมพร เทพลีธา. (2542) สิ่งเหล่านี้จึงเป็นแหล่งที่มาของบ่อเกิดด้านคุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ ดังนี้

1.1.3.1 ปรัชญา เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง สารของปรัชญาจะกล่าวถึงลักษณะของชีวิตที่พึงปรารถนาควรเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ สภาพสังคมที่ดี ความคิดเชิงปรัชญาจะแถลงออกมาเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล จนคนต้องยอมรับว่าเป็นความคิดที่ได้รับการพิจารณาไตร่ตรองรอบคอบแล้วปรัชญาจะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับความดี ความงาม ค่านิยม เพื่อจะได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติประจำตัวต่อไป

1.1.3.2 ศาสนา คำสอนของศาสดาในศาสนาต่าง ๆ ตามที่ศาสดาเหล่านั้นท่านได้ปฏิบัติเองและสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม จนเกิดผลดีงามของการปฏิบัตินั้นเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว เช่น หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คำสอนของศาสนาคริสต์ หรือข้อปฏิบัติของศาสนาอิสลาม เป็นต้น

1.1.3.3 วรรณคดี เป็นหนังสือที่มีมาตรฐานทั้งด้านเนื้อหาสาระ คุณค่าและวิธีแต่ง จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ชาติที่เจริญด้วยวัฒนธรรมย่อมมีวรรณคดีเป็นของตนเองในหนังสือวรรณคดีจะมีแนวคิด คำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติได้ เช่น สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ สุภาษิตสอนหญิง จึงกล่าวได้ว่า วรรณคดีก็เป็นแหล่งกำเนิดหรือเป็นที่รวบรวมแนวคิดทางจริยธรรมด้วย

1.1.3.4 สังคม สิ่งที่สังคมกำหนดนับถือร่วมปฏิบัติด้วยกัน อันได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ถือปฏิบัติกันในสังคมและยอมรับสืบทอดกันมา

1.1.3.5 การเมืองการปกครอง ในระบอบการเมืองการปกครอง ได้กำหนดข้อบังคับระเบียบกฎหมายของบ้านเมือง จรรยาบรรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อบังคับหรือแนวปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเพื่อความยุติธรรมโดยทั่วกัน

มีแนวคิดหลายแนวคิดที่อธิบายเกี่ยวกับที่มาของคุณธรรมและจริยธรรมซึ่งเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะคุณธรรมและจริยธรรมสังคม และกรอบจริยธรรม ความประพฤติและการปฏิบัติของคนในสังคมพอสรุปได้ ดังนี้

1) เกิดจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในระยะแรก ๆ ที่สังคมมนุษย์ยังไม่เจริญคุณธรรมและจริยธรรมน่าจะกำเนิดมาจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เพราะคนยังตกอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ มีความยำเกรงต่อธรรมชาติมาก คนจะประพฤติหรือ

ปฏิบัติในแนวทาง ที่เชื่อว่าน่าจะช่วยให้ตนเองรอดพ้นจากการลงโทษของธรรมชาติ คนมีการรวมตัวกันเป็นหมู่เหล่า ทำให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมของกันและกัน นำมาประพฤติดีปฏิบัติต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป จริยธรรมในระยะแรกน่าจะมีพื้นฐานมาจากความยำเกรงมากกว่าเหตุผล

2) เกิดจากอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ เมื่อสังคมเจริญมากขึ้น คนมีโอกาที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้กว้างขวางขึ้น การรับรู้ ความเชื่อ และศรัทธาของคนแต่ละคนจะมีผลโดยตรงต่อคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดจากการเห็นคล้ายตามกัน อารมณ์ร่วมหรืออาจเกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาและเหตุผลของตนเองก็ได้ สังคมได้รับการพัฒนามากขึ้น คนก็พัฒนาความรู้ความคิดของตนมากขึ้นคนมีความคิดสร้างสรรค์ของตนทำให้มีปรัชญา และความคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับจริยธรรมและคุณธรรมก็ถูกถ่ายทอดออกมาสู่สังคมอย่างมีเหตุมีผลจนคนในสังคมเกิดความเชื่อและนำไปประพฤติปฏิบัติ

3) เกิดจากอิทธิพลของการจัดระเบียบทางสังคม เมื่อสังคมขยายตัวและเจริญมากขึ้น คนมีอิสระในการเคลื่อนไหวและเลือกถิ่นที่อยู่ด้วยตนเองได้มากขึ้น ความแตกต่างด้านความเชื่อ พฤติกรรม และวิถีการดำรงชีวิตในสังคมต่างกันมากขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องจัดระเบียบสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนมากขึ้น และการที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมได้ จำเป็นต้องกำหนดระบบการปกครองและกำหนดกฎหมายที่แน่ชัดบังคับให้คนต้องประพฤติปฏิบัติ ตาม ซึ่งส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับความเชื่อทางคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมได้

กล่าวโดยสรุป ประชาชนและเยาวชนจำนวนมากมองไม่เห็นความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม ไม่ยึดมั่นในคุณธรรม ไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรม มุ่งแสวงหาแต่ความสุขทางวัตถุ มีความเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น จึงมีแหล่งที่มาของบ่อเกิดด้านคุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ ด้านคุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ คือ ปรัชญา ศาสนา วรรณคดี สังคม การเมือง การปกครอง ซึ่งเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะคุณธรรมและจริยธรรมสังคม และความประพฤติ การปฏิบัติของคนในสังคมภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ และการจัดระเบียบทางสังคมของบุคคล

1.2 จริยธรรมและคุณธรรมสำหรับบุคคล

คุณธรรมและจริยธรรมที่มีอยู่ในตัวคนเป็นสิ่งที่ไม่คงตัวเพราะคนมักจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และสภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หากเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่รองรับดี การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมก็จะสะดวกและง่ายขึ้น การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับคนในสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องอาศัยสภาพสังคมเป็นตัวกำหนดสภาพ และมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ตามที่ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์.(2539) ได้กล่าว มีดังนี้

1.2.1 จริยธรรมและคุณธรรมส่วนบุคคล

ตามปกติแล้วคุณธรรมและจริยธรรมเกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นได้จากการสร้างเสริมอย่างตั้งใจของคน อธิบายว่า คุณธรรมและจริยธรรมเกิดได้ทั้งจากการอบรมขัดเกลาทางสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เปิดหน้าอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การขัดเกลาทางสังคมโดยตรงและอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้คุณรู้จักว่าการคิด และการกระทำแบบใดเป็นการคิดหรือการกระทำที่ถูกต้อง ฟังคิดหรือฟังกระทำ และความคิดหรือการกระทำแบบใดไม่ถูกต้อง ไม่ควรคิด หรือไม่ฟังกระทำ การอบรมขัดเกลาทางสังคมอย่างเป็นทางการเกิดจากการกระทำโดยตัวบุคคล เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์ โดยใช้เอกสารหรือข้อมูลข่าวสารที่เป็นกฎระเบียบ ส่วนการอบรมขัดเกลาทางสังคมโดยอ้อม ไม่เป็นทางการ คือ การปล่อยให้คนถูกอบรมขัดเกลาเรียนรู้เอาเองจากตัวแบบของพฤติกรรม หรือตามความคิดของคนที่คุณนิยมหรือของคนอื่นที่สังคมเชิดชูว่าเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมและเป็นแนวคิดที่ดีงาม หรือยอมรับ ยอมทนกันได้

โดยทั่วไปแล้วการขัดเกลาทางสังคมโดยตรงน่าจะเป็นแนวทางในการสร้างเสริมจริยธรรมและคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงกว่าการขัดเกลาทางสังคมโดยทางอ้อมแต่เนื่องจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่คนแต่ละคนได้รับไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมไม่เท่าเทียมกัน คนแต่ละคนจึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมไม่เท่าเทียมกัน การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพ จึงมุ่งเน้นให้คนเกิดความสำนึกขึ้นได้ด้วยตัวเอง เกิดจากความคิดภายในจิตใจที่สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง เป็นจิตสำนึกของตนเอง คุณลักษณะดังกล่าวมักจะเรียกกันว่า “มโนธรรม” ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมในระดับนี้ มิใช่เกิดจากแรงกดดันบีบบังคับจากภายนอก เช่น การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่คนจำเป็นต้องทำตาม ๆ กันมา หรือจำเป็นต้องมีกฎหมายบังคับให้จำเป็นต้องปฏิบัติตาม หรือแม้แต่การสร้างคุณธรรมและจริยธรรมเพียงเพื่อให้เป็นที่ยอมรับ หรือเป็นที่สรรเสริญจากคนในสังคมก็ยิ่งถือว่าการสร้างเสริมจริยธรรมยังไม่สมบูรณ์ ทำให้มีการวิเคราะห์และสรุปกันว่า คุณธรรมและจริยธรรมของคนและของสังคมมีพัฒนาการจากคุณธรรมและจริยธรรมที่จัดอยู่ในขั้นต่ำจากระดับขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หรือจากประกันสังคมไปสู่คุณธรรมและจริยธรรมขั้นสูงคือ ระดับมโนธรรม อย่างไรก็ตาม การสร้างเสริมจริยธรรมและคุณธรรมนั้น ข้อสังเกตต่อไปนี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้บ้างไม่มากก็น้อย คือ

1.2.1.1 จริยธรรมและคุณธรรมนั้นเป็นสิ่งไม่คงตัว มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและพื้นฐานที่รองรับ ดังนั้นแม้จะตั้งขึ้นได้อย่างดีแล้ว โอกาสที่จะเสื่อมแลกเปลี่ยนย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ การตรวจสอบ ดูแลรักษา และพัฒนาเป็นระยะ ๆ จึงมีความจำเป็นที่หน่วย

สังคม ทุกส่วน คือ คน ครอบครัว องค์กรและสังคม ควรมีการประเมิน วิเคราะห์สภาพปัญหา และกำหนดแนวทางแก้ไข รักษาและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมเป็นระยะ ๆ เพราะคุณธรรม และจริยธรรมนั้นแปรเปลี่ยนปรับตัวอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา

1.2.1.2 มาตรฐานจริยธรรมและคุณธรรมของแต่ละสังคม กลุ่มคน เหลือแต่ละ อาชีพ ย่อมมีมาตรฐานต่างกัน ดังนั้นควมมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตากรุณา ความยุติธรรมจึงมีมาตรฐานต่างกัน การที่จะให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขจึงจำเป็นต้องปรับ และรักษามาตรฐานจริยธรรมและคุณธรรมให้ใกล้เคียงกันและสังคม ซึ่งประกอบด้วยคนเป็น จำนวนมาก จึงจำเป็นต้องมีหลักการ กฎระเบียบหรือเงื่อนไขเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านคุณธรรม และจริยธรรมที่เป็นกลางสำหรับทุกคนใช้เป็นกรอบเพื่อประพฤติปฏิบัติ เป็นแนวทางและเป็น ที่รับรู้ตรงกัน

1.2.1.3 จริยธรรมและคุณธรรมเกิดขึ้นได้ทั้งด้วยการใช้อำนาจบังคับและ การใช้แรงจูงใจสร้างให้เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเอง แต่จริยธรรมและคุณธรรมที่เกิดจากการใช้อำนาจบังคับ จะให้คงทน มักจะเสื่อมเมื่ออำนาจหรือมาตรการที่ใช้บังคับเสื่อม การสร้างเสริมจริยธรรมและ คุณธรรม จึงควรเน้นที่การสร้างแรงจูงใจให้มากกว่าการใช้อำนาจบังคับ

1.2.1.4 ภาวะผู้นำมีอิทธิพลต่อการสร้างเสริมจริยธรรมและคุณธรรม หากบุคคลใด สังคมใด ผู้นำดี มีจริยธรรมและคุณธรรม กลุ่มคนนั้นและสังคมนั้นจะมีจริยธรรมและคุณธรรมดี ตามไปด้วย ดังนั้นผู้นำของกลุ่มคนองค์กร และสังคมในทุกระดับ จำเป็นต้องมีหน้าที่ดูแลรักษา และพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของตนอยู่ตลอดเวลา และประพฤติปฏิบัติให้เห็นเป็น แบบอย่างด้วย

กล่าวโดยสรุป สำหรับการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้ตนเองนั้น คนจำเป็นต้องรับรู้ และรับทราบถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมพึงประสงค์ก่อนมองให้เห็น ความสำคัญ และความจำเป็นที่มีต่อตนเอง และสังคมจากนั้นจึงวิเคราะห์ตนเองโดยไม่ลำเอียงว่า ตนยังมีจุดอ่อนหรือมีข้อบกพร่องในคุณธรรมและจริยธรรมด้านใด เมื่อวิเคราะห์และพบจุดที่ควร สร้างเสริมแล้ว หากสามารถลงมือปฏิบัติด้วยตนเองได้ขอควรลงมือปฏิบัติ โดยเริ่มต้นฝึกฝน ตนเองไปที่ละเล็กละน้อย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งในใจ จากนั้นจึงค่อยขยายตัวฝึกฝน ต่อเนื่องจนเป็นนิสัยที่เคยชิน จนกระทั่งเกิดความรู้สึกพอใจในการกระทำ และมีความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข และผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมด้านนี้จะเป็นที่ ยอมรับของสังคมมากขึ้นด้วย

1.2.2 คุณธรรมและจริยธรรมในการดำรงตน

มนุษย์แม้จะมีเหตุผล แต่ก็เชื่อว่า จะดำเนินชีวิตด้วยเหตุผลล้วน ๆ เพียงอย่างเดียว บางครั้งการดำเนินชีวิตก็เป็นไปตามอารมณ์ เช่น ความเชื่อ ความรัก ความกลัว และความ ต้องการในด้านอื่น ๆ แต่เนื่องจากมนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ จารีตประเพณีและ พฤติกรรมของกลุ่ม จึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนหากต้องการจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข คนจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับพฤติกรรมของหมู่พวก เว้นเสียแต่ต้องการจะปลีกตัวออกจากหมู่ พวกหรือมีอำนาจมากพอที่จะมีบังคับให้ผู้อื่นมีพฤติกรรมตามที่ตนต้องการ ในสังคมที่ใหญ่ขึ้นหมู่ พวกจะมีชนบประเพณีของตัวเอง ซึ่งจะกลายเป็นแกนกลางของจริยธรรมในแต่ละสังคม ชนบประเพณีหลายอย่างมักเกิดจากการเลียนแบบตาม ๆ กันมา ไม่ใช่เกิดจากความเข้าใจอย่าง แจ่มแจ้ง หรือเกิดจากการยอมรับ เห็นดี เห็นงามด้วยเหตุผลของตนเอง จริยธรรมระดับประเพณี จึงเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่ม เฉพาะเหล่า ไม่ใช่หลักจริยธรรมสากลที่จะใช้ได้ทั่วไป

อย่างไรก็ตามเนื่องจากโลกในปัจจุบันพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ทำให้คนมีความสัมพันธ์กันอย่างกว้างขวาง และสามารถติดต่อสื่อสารกันได้โดยสะดวก คนจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจและยอมรับในแต่ละคนและวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ต่างกันด้วย ทั้งนี้ เพื่อช่วยให้ การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ต่างกันได้ง่าย ขึ้นอย่างน้อยที่สุด ควรเข้าใจว่าสังคมที่ต่างกันย่อมมีหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่ต่างกัน หลักจริยธรรมและคุณธรรมดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดสิ่งที่ถูกหรือผิดของสังคมนั้น ๆ จึงไม่ควรตั้ง กฎเกณฑ์ตายตัวของตนเองนำไปตัดสินหรือเปรียบเทียบว่าหลักจริยธรรมและคุณธรรมของสังคมใดถูกหรือผิด ดีกว่าหรือด้อยกว่าของสังคมใด ดังนั้น แม้จะไม่พอใจหรือไม่ถูกใจ เราควรมีความอดทน อดกลั้นต่อการปฏิบัติตามความเชื่อของคนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากเรา ซึ่งข้อเท็จจริงที่ปรากฏให้เห็นอยู่แล้วว่า ความเชื่อและจริยธรรมของคนนั้นต่างกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งในพระราช พิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่จันทร์ที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2525 เนื่องในวโรกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม มีความตอนหนึ่งว่า

“การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณีกิจ อันสำคัญสูงสุดนอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาด สามารถ และสุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือ ประชาชนแต่ละคนจะต้อง ขวนขวายสร้างสรรค์ประโยชน์และดำรงอยู่ในคุณธรรม อันสมควรแก่ฐานะของตน” คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่ 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การรักษาความลับ ความจริงใจต่อตนเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติและสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ ความดีนั้น

ประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

หลักคุณธรรม 4 ประการตามพระราชดำรัสจึงสามารถนำมาใช้เป็นหลักการและแนวทางในการดำรงชีวิตได้อีกแนวทางหนึ่ง บัณฑิตซึ่งเป็นกลุ่มคนที่น่าจะเป็นหน่วยนำในสังคม จึงควรมีคุณสมบัติที่เป็นแบบอย่างของประชาชนทั่วไปได้ คุณลักษณะที่โครงการบัณฑิตอุทิศมาศึกษาของมหาวิทยาลัยกำหนด อาจนำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมของคนโดยทั่วไปได้ ซึ่งพอจะประมวลคำนำมาอธิบายได้ว่าคุณธรรมและจริยธรรมของบัณฑิตในการดำรงตนอยู่ในสังคมควรประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

ข้อ 1. บัณฑิตควรมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ดีและชั่วอย่างชัดเจน คือ รู้ว่าในสังคมนั้นมีทั้งสิ่งที่ดีและชั่วปะปนกันอยู่ บัณฑิตต้องรู้จักเลือกประพฤติและปฏิบัติได้ถูกต้อง เช่น รู้ว่าโลกนี้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีซึ่งมีทั้งคุณและโทษ จึงต้องรู้จักเลือกรับและใช้ในสิ่งที่ให้คุณ มิใช่จะใช้วิทยาการและเทคโนโลยีเพียงเพื่อสร้างความสะดวกสบายให้แก่ตนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบด้านลบหรือความเสียหายที่จะเกิดกับสังคมและสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป

ข้อ 2. บัณฑิตมีหลักคุณธรรมจริยธรรมที่มั่นคงในการดำรงตน คือ บัณฑิตทุกคนควรกำหนดแนวทางดำเนินชีวิตของตนโดยอาศัยหลักคุณธรรมที่ชัดเจน มีสติมั่นคงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งในทางที่ดีและไม่ดี สามารถพิจารณาได้อย่างถ่องแท้ที่จะประพฤติหรือปฏิบัติภารกิจในชีวิตประจำวันอย่างรู้เท่าทันและไม่ประมาท สามารถแยกแยะชั่วดีและถูกผิดด้วยตนเองได้อย่างถูกต้อง

ข้อ 3. บัณฑิตย่อมฝึกตนให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ 4 ประการต่อไปนี้ได้คือ

3.1 ฝึกตนให้เก่ง คือ สามารถใช้ศักยภาพของตนเองที่มีผนวกกับความรู้ ความสามารถที่ได้แสวงหามาได้ นำไปใช้ในทางสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและสังคม รู้จักผสมผสานความรู้ แนวคิดของตนเอง และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนกับความรู้และภูมิปัญญาสากลนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมกับความจำเป็นและสถานการณ์ นอกจากนั้นจะต้องกล้าที่จะสังเคราะห์แนวคิดและแนวปฏิบัติในการดำรงตนด้วยสติปัญญาอันเกิดจากภูมิรู้

และภูมิธรรมของตนเอง เพื่อจะได้ใช้เป็นหลักในการดำรงตนและเป็นแนวชักนำที่จะก่อให้เกิดคุณค่าที่ดีในสังคมเพื่อจะอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

3.2 ฝึกตนเองให้เป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยความรู้ ปัญญา ความสามารถและคุณธรรม เพื่อประกอบสัมมาชีพ มีความพอใจในพหุทรัพย์ที่หามาได้ และสามารถใช้โชคชะตักที่มีให้เป็นไปในแนวทางที่คุณตั้งใจต่อตนเองและสังคมได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ตนเป็นมนุษย์อันทรงคุณค่า มีแนวคิดและแนวปฏิบัติที่สามารถช่วยยกระดับคุณภาพของตนและสังคมได้

3.3 ฝึกตนเองให้สามารถเสริมสร้างคุณลักษณะที่เหมาะสมให้กับตนเองได้ทั้งภายนอกและภายใน คือ รู้จักเสริมสร้างบุคลิกภายนอก โดยการรู้จักเอาใจใส่ดูแลสุขภาพของตนเองและควบคุมจรรยา มารยาทให้เป็นที่ยอมรับนับถือ รู้จักอบรมตนให้มีจิตใจและอารมณ์ที่สมบูรณ์แจ่มใส มีคุณธรรมประจำใจ คิดแต่ในสิ่งที่เป็นกุศลในแนวทางสร้างสรรค์อันเป็นที่ยอมรับของสังคม

3.4 ฝึกตนให้เป็นคนมีคุณค่า โดยทำให้ตนเองเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่าตนเป็นคนที่มีคุณภาพและมีประโยชน์ต่อสังคม คนที่มีคุณค่าและมีความสามารถเฉพาะตนที่จะสร้างคุณประโยชน์หรือสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าต่อสังคมได้เสมอ สัญลักษณ์ประจำตัว คือคนที่มี “คุณภาพ”

กล่าวโดยสรุปว่า จากแนวทางของคุณธรรมและจริยธรรมที่ฝ่ายต่าง ๆ กำหนดขึ้นมาทำให้เราเห็นได้ชัดว่า คุณธรรม จริยธรรมในการดำรงตนนั้นแม้จะมีหลายแนวทางแต่วัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการให้คนเป็นคนดี มีคุณภาพ และสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข ดังนั้นไม่ว่าคนจะมีความเชื่อ มีค่านิยม หรือมีศรัทธาส่วนตัวอย่างใด คนจำเป็นต้องคล้อยตามจริยธรรมอันพึงประสงค์ที่สังคมที่ตนอาศัยอยู่ต้องการจะให้มีการที่จะพัฒนาความรู้สึกลึกและค่านิยมของสังคมคงเป็นไปได้ยาก สิ่งทีกล่าวมาจึงน่าจะเป็นกรอบคุณธรรมและจริยธรรมในดำรงชีวิตของคนทั่วไปในสังคมไทยส่วนแนวทางการดำรงชีวิตบ่งชี้ของโครงการบัณฑิตยุคคตินั้น เป็นคุณธรรมและจริยธรรมตามความมุ่งหวังที่จะให้เกิดขึ้นในอนาคต หากทุกคนสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติ มาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมน่าจะดีขึ้น

1.2.3 คุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือน

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมหน่วยที่เล็กที่สุด และเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการปลูกฝังและสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้กับคนที่เป็นสมาชิกของครอบครัว เพราะครอบครัวย่อมมีบทบาท มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีความผูกพันกันมาตั้งแต่ปฏิสนธิ การถ่ายทอดความเชื่อ การสร้างศรัทธาและเลียนแบบทางคุณธรรมและจริยธรรมจึงเกิดขึ้นจากครอบครัวซึ่งเป็นฐาน ของชีวิตของคน หากพื้นฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของครอบครัวดี โอกาสที่สมาชิกของครอบครัวจะเป็นคนดีจึงสูงมาก

การที่ครอบครัวจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและคนจะอยู่ร่วมกันในครอบครัวได้อย่าง
 ร่มเย็นเป็นสุขนั้นสมาชิกของครอบครัวย่อมต้องอาศัยความเชื่อและแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของคนในครอบครัว และเป็นที่ยอมรับของสังคม
 เป็นเครื่องสนับสนุน จงเติมความเชื่อ และแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติต่อกันดังกล่าวก็คือ
 คุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือนนั่นเอง

แม้ว่าแต่ละครอบครัวจะมีวัฒนธรรมของตนเอง เรื่องในอดีตนั้นแต่ละครอบครัวจะมี
 เอกลักษณ์ของตนเองสูงมาก ยิ่งเป็นครอบครัวที่ต่างสังคมกันด้วยแล้ว แนวประพฤติปฏิบัติต่อกัน
 ของคนในครอบครัวจะต่างกันมากด้วย บางสังคมหัวหน้าครอบครัวจะเป็นชายที่มีวัยสูงสุด มีอำนาจ
 ลิทธิศาสตร์ สมาชิกคนอื่น ๆ จะต้องยอมตาม การขัดแย้งกับหัวหน้าครอบครัวถือว่าผิดจริยธรรม
 ในบางสังคมแม่บ้านไม่สามารถออกมารับแขกร่วมกับพ่อบ้าน มีหน้าที่ให้บริการแขกที่มาเยือน
 เพียงอย่างเดียว หากเสนอหน้าออกมารับแขกถือว่าผิดจริยธรรมของแม่บ้าน ในบางสังคมหาก
 สามีมีแสดงเจตนาอย่างชัดเจนโดยการพูดให้ภรรยาได้ยินว่าต้องการจะหย่ากับภรรยาถึงสามครั้ง
 ก็ถือว่าการหย่าขาดได้เกิดขึ้นสมบูรณ์แล้ว ความเชื่อและแนวทางที่สมาชิกของแต่ละครอบครัวจะ
 ประพฤติปฏิบัติต่อการจึงแตกต่างกันมาก ทำให้คุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือนของแต่ละ
 ครอบครัวแตกต่างกันไปด้วยแต่สำหรับยุคปัจจุบัน ควรยอมรับว่าทุกครอบครัวเป็นหน่วยหนึ่ง
 ของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ความเชื่อ แนวคิดและแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติของคนไม่ว่าจะอยู่ใน
 ครอบครัวใด สังคมใด มักจะมีการเรียนรู้ เลียนแบบและถูกหล่อหลอมให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน
 มากขึ้น หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือนซึ่งเป็นกลางที่ทุกครอบครัวยอมรับและ
 สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางได้โดยทั่วไปจึงน่าจะมีมากขึ้น

สาโรช บัวศรี.(2549) ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตยไว้ 3 ประการ
 ซึ่งอาจนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือนได้ดังนี้

1.2.3.1 การยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน (Respect for Individuals) หมายถึง การที่
 สมาชิกทุกคนในครอบครัวควรให้เกียรติซึ่งกันและกันตามฐานะ เห็นความสำคัญของความแตกต่าง
 ระหว่างบุคคล นั่นคือ สมาชิกของครอบครัวแต่ละคนไม่ว่าจะเป็นผู้ใด ควรยอมรับว่าสมาชิกที่อยู่
 ร่วมกันเป็นครอบครัวมีโอกาสที่จะเป็นตัวของตัวเองได้ จึงไม่ควรมีการบังคับให้คนอื่น ๆ คิดหรือ
 ทำตามที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งพอใจ หรืออยากให้ทำอยากให้เป็น ซึ่งถือว่าเป็นการขาดเมตตา
 ผิดคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือน ความใจกว้าง และการรู้จักปรับตัวเข้าหากันในแนวทาง
 ที่สร้างสรรค์บนพื้นฐานของความสมเหตุสมผลจึงเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นในการครองเรือน

1.2.3.2 การรู้จักแบ่งปัน เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมและร่วมมือกัน (Sharing
 Participating Cooperating) หมายถึง การประสานสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นในการครองเรือนนั้น
 คือสมาชิกทุกคน มีสิทธิ์และมีส่วนร่วมในครอบครัว สมาชิกคนใดรวบรวมอำนาจในการครองเรือน

ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในด้านสิทธิและหน้าที่ในการจัดการภายในครอบครัว ความคิดในการตัดสินใจ หรือการครอบครองสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ในครอบครัวทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ถือว่าขาดคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือน การครองเรือนจึงต้องมีการรับรู้ การช่วยเหลือ แบ่งปัน ทางด้านทรัพย์สินสิ่งของ ภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบ และทุกข์สุขให้ทั่วถึงกัน ทุกคนในครอบครัวจึงควรตระหนักในภาระหน้าที่ของตน มีส่วนในความรับผิดชอบต่อครอบครัว และทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ บิดามารดามีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรที่ต้องเลี้ยงดูจนสุดความสามารถ ในด้านการแบ่งปันนั้นก็ควรมีการแบ่งปันอย่างทั่วถึง เหมาะสมและเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็ความรู้อ ความคิด หน้าที่ ความรับผิดชอบ สิ่งของ และเวลา หากมีความสุข ความภาคภูมิใจในครอบครัว ก็ต้องมีการแบ่งปันให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม สมาชิกในครอบครัวคนใดปลื้กตัวหาความสุขความพอใจ หรือความภาคภูมิใจเฉพาะตัวไม่ว่ากรณีใด ๆ โดยไม่แบ่งปันหรือเปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่นมีส่วนร่วมด้วย ถือว่าขาดคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือนหรืออาจพูดเรื่องสั้นว่าการครองเรือนต้องมี “สามัคคีธรรม” นั้นเอง

1.2.3.3 การรู้จักใช้วิธีการแห่งปัญญา (Faith in the Method of Intelligence) หมายถึง การดำเนินกิจการหรือการทำกิจกรรมใด ๆ ของครอบครัวจะต้องอาศัยการคิดอย่างมีเหตุผลและมีการกระทำอย่างมีหลักการและวิธีการ การดำเนินการใด ๆ ในครอบครัวที่สนองความพอใจของสมาชิกคนใดคนหนึ่งโดยไม่มีเหตุผลที่สมควร การตำหนิหรือการลงโทษโดยใช้อารมณ์ของสมาชิกในครอบครัวและการแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างงู๋วมจึงถือว่าขาดคุณธรรมและจริยธรรมในการครองเรือน การครองเรือนจะผ่านพ้นปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้อย่างราบรื่นและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีความร่มเย็นเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องนำทางการครองเรือนของผู้ใช้วิธีการแห่งปัญญาจึงมีกระบวนการที่ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลเป็นระบบ แผนที่มีประสิทธิภาพ นั่นคือ การครองเรือนต้องมี “ปัญญาธรรม” นั้นเอง

กล่าวโดยสรุป คุณธรรม จริยธรรมในการครองเรือนซึ่งนำแนวคิดประชาธิปไตย มาประยุกต์ใช้นี้ เหมาะสมหรือสอดคล้องกับครอบครัวและสังคมที่มีเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมของสังคมที่เป็นประชาธิปไตย แต่ก็อาจขัดแย้งกับแนวทางคุณธรรม จริยธรรม และความรู้สึกของคนในสังคมที่มีพื้นฐาน และสภาพแวดล้อมที่ต่างไปจากสังคมประชาธิปไตยได้ เพราะแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และสิทธิของบุคคลในครอบครัวต่างกันบางสังคมจำกัดบทบาท สิทธิ และหน้าที่ของเด็ก และสตรีอยู่ในวงจำกัดมาก

1.2.4 คุณธรรมและจริยธรรมในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพทุกอาชีพจะมีหลักการซึ่งเป็นความเชื่อของคนทีประกอบอาชีพนั้น ๆ ยึดถือและนำไปประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้ เพื่อจะทำให้อาชีพที่ตนประกอบอยู่เป็นที่เชื่อถือ

ศรัทธา อาชีพบางอาชีพแม้จะไม่มีจริยธรรมกำหนดไว้ชัดเจน แต่ผู้ประกอบการอาชีพบางคนพยายามสร้างจริยธรรมในการประกอบอาชีพของตนให้เป็นแบบอย่างที่น่าสรรเสริญ เช่น คนขับรถรับจ้างเมื่อเก็บของจากผู้โดยสารลืมเอาไว้ได้ เขาจะพยายามหาทางส่งคืนเจ้าของ ซึ่งจะมีผลให้อาชีพขับรถรับจ้างจะเป็นที่เชื่อถือและศรัทธามากขึ้น

หลักการและหลักปฏิบัติในการประกอบอาชีพจากมีชื่อเรียกต่างกันไปตามลักษณะของอาชีพแต่ละอาชีพแต่ที่ใช้กันมาก คือ “จริยธรรมวิชาชีพ” และ “จรรยาบรรณวิชาชีพ” ซึ่งแต่ละอาชีพจะมีการกำหนดแนวการประพฤติและการปฏิบัติสำหรับผู้ประกอบอาชีพแต่ละอาชีพไว้ และในขณะเดียวกัน กลุ่มอาชีพแต่ละกลุ่มจะพยายามหาวิธีการหรือกำหนดมาตรการควบคุมดูแลผู้ประกอบการอาชีพนั้น ๆ ให้มีการประพฤติปฏิบัติตามหลักกาที่กำหนดไว้ด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความเชื่อถือศรัทธา และความมั่นคงให้กับการประกอบอาชีพนั่นเอง

คุณลักษณะจริยธรรมที่พึงประสงค์ในการทำงานที่ต้องนำมาใช้เป็นแนวคิดในการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการประกอบอาชีพมีดังนี้

1.2.4.1 การรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล กระบวนการคิดนี้เทียบได้กับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ คือเน้นการแสวงหาข้อมูล การกำหนดปัญหา การสร้างทางเลือกในการแก้ปัญหา และคิดวิเคราะห์หาวิธีการ ที่ดีในการแก้ปัญหากการรู้จักคิดอย่างมีเหตุผลเป็นพื้นฐานที่จะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในจริยธรรมด้านอื่นและรู้จักเลือกประพฤติเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ได้ถูกต้องง่ายขึ้น เพราะคนที่มีเหตุมีผลจะรู้จักคิดอย่างเป็นระบบ คิดเป็นกระบวนการ รู้จักพิจารณาวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล รู้จักหาความจริง ความถูกต้องจากเหตุผลที่เชื่อถือได้ การรู้จักคิดอย่างมีเหตุผลจึงเป็นพื้นฐานสร้างให้คน “ใฝ่สัตย์ธรรม” คือรู้จักแสวงหาความจริง ความถูกต้องนั่นเอง

1.2.4.2 การรู้จักการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นจริยธรรมที่ต่อเนื่องจาก “การใฝ่ สัตย์ธรรม” คือ เมื่อคุณเข้าใจในปัญหาอย่างมีเหตุผลแล้ว ย่อมจะต้องรู้จักแก้ปัญหาโดยอาศัยแนวคิด วิธีการและกระบวนการที่ถูกต้องไม่ใช่ใช้อารมณ์หรือความพอใจของตน เพราะนอกจากจะเป็นการเสียเวลาและสิ้นเปลืองด้วยประการต่าง ๆ แล้วการแก้ปัญหาและสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจที่ประสบอยู่อาจแก้ไขไม่ได้ด้วย เช่น หากคนที่มีคุณธรรมและจริยธรรมประสบปัญหาความขัดแย้งกับคนข้างเคียงที่ทำงานร่วมกันไม่ว่าในกรณีใด เขาคงจะคิดแก้ปัญหาโดยใช้ปัญญาอย่างมีเหตุผลและขั้นตอนโดยไตร่ตรอง ให้ชัดเจนว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นคืออะไร มีสาเหตุมาจากอะไร มีแนวทางใดที่จะแก้ปัญหานั้นได้ คงจะไม่แก้ปัญหาย่างงูวามตามอารมณ์ของตน เป็นต้น

1.2.4.3 ความมีเมตตากรุณา เป็นคุณธรรมและจริยธรรมที่คนประกอบอาชีพทุกอาชีพควร มี เพราะความมีเมตตาและกรุณาเป็นบ่อเกิดของความร่มเย็นเป็นสุข ผู้ประกอบอาชีพใดหากขาดคุณธรรมข้อนี้ บรรยากาศในการทำงานจะขาดความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีแต่การชิงดีชิงเด่น เอารอดเอาเปรียบ ในที่สุดผลของงานที่เกิดขึ้นจะขาดคุณภาพด้วยไม่ว่าจะเป็นอาชีพส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือธุรกิจขนาดใหญ่ หากผู้ประกอบอาชีพไม่มีความเมตตากรุณา ความเสียหายจากเกิดได้ทั้งต่อตนเอง อาชีพ การงาน และสังคมทั่วไป เช่น นักธุรกิจ หากคิดแต่จะขายสินค้าโดยมุ่งกำไรให้มากที่สุดเพียงอย่างเดียว ไม่คำนึงว่าสินค้าหรือบริการจะมีคุณภาพอย่างไร ราคาจะเป็นธรรมสำหรับผู้บริโภคหรือไม่ และไม่คำนึงว่าผลกระทบจากการผลิตสินค้าที่ผิดวิธีหรือขาดคุณธรรม หรือการบริโภคสินค้าที่ด้อยคุณภาพจะกระทบต่อชีวิตและสภาพแวดล้อมอย่างไร ผลร้ายจากกระทบต่อคนและสังคมอย่างกว้างขวาง นอกจากสภาพเศรษฐกิจของคนและสังคมจะถดถอยแล้ว สุขภาพกายและใจของคนจะมีปัญหาบรรยากาศทางธุรกิจโดยรวมและสภาพแวดล้อมจะเสื่อมทราม ในที่สุดธุรกิจนั่นเองจะขาดความน่าไว้วางใจ หรืออาจจะถูกต่อต้านจนเลิกกิจการไปเองก็ได้ เป็นต้น

1.2.4.4 ความมีสติ-สัมปชัญญะ เป็นจริยธรรมที่เน้นให้ผู้ประกอบอาชีพการทำงานทุกอาชีพรู้จักควบคุมตนเองให้มีความพร้อม มีสภาพตื่นตัว จับไว้ใน การรับรู้ทางประสาทสัมผัสที่จะคิดหรือตัดสินใจ เลือกลงประพฤติ ปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดการทำงานหรือการประกอบอาชีพไม่ว่าจะอยู่ในสาขาวิชาชีพใด มักจะประสบกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน คนที่มีสติสัมปชัญญะดีเยี่ยมสามารถควบคุมตนเองให้แก่ปัญหาฝ่าฟันอุปสรรคได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าคนที่ขาดสติสัมปชัญญะ เช่น พ่อค้าที่ประสบภาวะขาดทุนถึงขั้นล้มละลาย หากมีสติสัมปชัญญะ จะรู้จักควบคุมตนเอง รู้สึกได้ว่าการค้าขายย่อมมีโอกาสได้กำไรและขาดทุน มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดความผิดพลาด และเป็นไปได้ที่จะแก้ตัวควบคุมกันไป คนก็จะมีความหวัง เกิดมีสติตั้งมั่น และเกิดความพยายามที่จะแก้ปัญหามา ไม่เสียสติสัมปชัญญะถึงขนาดหมดหวังในชีวิตหรือฆ่าตัวตาย เป็นต้น

1.2.4.5 ความไม่ประมาท เป็นจริยธรรมเสริม “สติ-สัมปชัญญะ” ทำให้ผู้ประกอบอาชีพการทำงานรู้จักพิจารณาสภาพสถานการณ์แวดล้อมและผลของการกระทำที่จะตามมา การตัดสินใจประพฤติปฏิบัติ จึงเป็นไปอย่างระมัดระวังมีการไตร่ตรอง กำหนดเป้าหมายวางแผน ดำเนินการตามแผน และประเมินผลเพื่อให้การกระทำของตนบังเกิดผลดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ คนที่ตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท จึงจะมีโอกาสผิดพลาดได้ยาก ซึ่งถือว่าเป็นการเพิ่มคุณภาพประสิทธิภาพ และเกิดการประหยัดในการทำงานไปในตัว

1.2.4.6 ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นจริยธรรมที่เน้นความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่การงาน คำมั่นสัญญา แบบแผนและกฎหมาย และต่อความถูกต้องอันดีงาม เป็นคุณธรรมและจริยธรรมอีกประการหนึ่งที่ทุกคนต้องมี คนไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดหรือทำงานอะไร หากขาดความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว โอกาสที่คน ๆ นั้นจะมีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพอย่างยิ่งยั้งคงจะยาก ยิ่งอยู่ในยุคที่มีการส่งออกข้อมูลข่าวสารกันได้อย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว คนที่ทุจริตคดโกงจะถูกเก็บข้อมูลและส่งต่อไปเป็นที่รู้กันทั่วไป โครงการหาอาชีพที่เหมาะสมกับตนทำได้อาจ เว้นแต่จะเป็นมีจรรยาชีพ หรืออยู่ในสังคมที่มีมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตที่ต่ำ

1.2.4.7 ความขยันหมั่นเพียร เป็นจริยธรรมที่เสริมสร้างความสำเร็จในชีวิต การทำงานทุกงาน และการประกอบอาชีพทุกอาชีพ หากขาดความขยันหมั่นเพียร งานจะสำเร็จและมีความเจริญก้าวหน้ายาก แบบอย่างของผู้สำเร็จในการประกอบอาชีพการงานมักจะอาศัยความขยันหมั่นเพียรเป็นตัวนำ “ปัญญา” มาประกอบเข้าด้วยแล้ว ผลที่เกิดจากความขยันหมั่นเพียรก็จะมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อาชีพการงานที่ทำอยู่ก็จะประสบแต่ความเจริญมั่นคงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

1.2.4.8 หิริ-โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว คุณธรรมและจริยธรรมในข้อนี้เน้นการควบคุมกาย วาจา และใจให้ถูกต้องทำนองคลองธรรมด้วยตนเอง ที่จะส่งผลถึงคนและสังคมอย่างกว้างขวาง หากคนในทุกสาขาวิชาชีพ มีหิริ-โอตตัปปะ ก็พอจะเป็นหลักประกันได้ว่า การทุจริต คดโกง ความชั่วต่าง ๆ จะไม่เกิด ทำให้สังคมเกิดการประหยัด ไม่ต้องเสียเวลา แรงงาน และค่าลงทุนที่จะต้องนำไปใช้ในการแก้ปัญหาความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป คุณธรรมและจริยธรรมที่มีอยู่ในตัวคนเป็นสิ่งที่ไม่คงตัวเพราะคนมักจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาหากเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่รองรับดี การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมก็จะสะดวกและง่ายขึ้น การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับคนในสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องอาศัยสภาพสังคมเป็นตัวกำหนดสภาพและมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ด้วย คุณธรรมและจริยธรรมเกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นได้จากการ การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพจึงมุ่งเน้นให้คนเกิดความสำนึกขึ้นได้ด้วยตัวเอง เกิดจากความคิดภายในจิตใจที่สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง เป็นจิตสำนึกของตนเอง คุณลักษณะดังกล่าวมักจะเรียกกันว่า “มโนธรรม”คุณธรรม จริยธรรมในสังคมไทย

1.3 คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย

การพิจารณาคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมจำเป็นต้องพิจารณาจากพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคม ส่วนการที่จะตัดสินว่าสภาพได้มาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมมีลักษณะอย่างไรและมีมาตรฐานอยู่ในระดับใด จำเป็นต้องต้องมีข้อมูลที่เชื่อถือได้มาประกอบการพิจารณา โดยวิเคราะห์จากลักษณะของพัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้น ส่วนการที่จะทราบว่ามาตรฐานด้านคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมใดอยู่ในระดับใดแม้จะเป็นการยาก แต่เนื่องจากสังคมโลกในปัจจุบันเป็นโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความรู้ ความคิด ลัทธิจะทั้งหลาย มีการถ่ายทอดถึงกันได้โดยสะดวก ค่านิยมเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมระดับสากลซึ่งเป็นที่ยอมรับตรงกันมีมากขึ้น เช่น ความซื่อสัตย์ ความตรงต่อเวลา ความมีระเบียบวินัย ความสนใจในสิ่งแวดล้อม ความมีน้ำใจช่วยเหลือสังคมและเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น ดังนั้น การเปรียบเทียบมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมที่ต่างกันจึงน่าจะทำได้ เช่น หากสังคมใดยังยอมรับนับถือผู้ที่มีหลักฐานบ่งชี้ได้ว่าทุจริตคดโกง สังคมนั้นควรจะมีความมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริตอยู่ในระดับต่ำ สังคมใดยังปล่อยปละละเลยให้คนในสังคมมีความมาตรฐานดำรงชีวิตในฐานะมนุษย์ด้วยกันเหลือมล้ำจนเป็นที่น่าสมเพชเวทนาสังคมนั้นน่าจะมีความมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมด้านความเมตตาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ในระดับต่ำ การพิจารณาสภาพและมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรม จำเป็นต้องพิจารณาพฤติกรรมด้านความดีความชั่ว ซึ่งเป็นพฤติกรรมพื้นฐาน มีผลต่อคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมมากที่สุด หากสังคมใดส่งเสริมให้คนละความชั่วทำความดีได้มาก สังคมนั้นย่อมจะมีคุณธรรมและจริยธรรมสูง บางสังคมจะใช้วิธีวางเงื่อนไขและกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยให้คุณสามารถตัดสินใจและการกระทำที่ควรทำและไม่ควรทำได้รวดเร็วขึ้น การที่จะกำหนดกรอบพฤติกรรมที่ต้องการของคนก็ทำได้ง่ายขึ้นด้วย หากแต่ละสังคมสามารถกำหนดกรอบพฤติกรรมที่ชัดเจน ตรงไปตรงมา และง่ายต่อความเข้าใจ แม้ว่าคุณธรรมและจริยธรรมสังคมจะยังไม่เกิดจากจิตใจคนและยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงก็ตาม คุณธรรมและจริยธรรมโดยรวมของสังคมก็น่าจะดีขึ้นบ้าง

อย่างไรก็ตาม คุณธรรมและจริยธรรมของคนจะไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอซึ่งอาจเกิดมาจากความขัดแย้งในใจตนเอง เกิดจากผลกระทบที่มาจากภายนอก หรืออาจจะเนื่องมาจากการที่คนจำเป็นต้องปรับตัวเปลี่ยนไปตามลักษณะของสังคมที่ตนเข้าไปอยู่ใหม่ การรักษาและสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ อยู่ดี คือ ความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติหรือความรู้สึกที่มีต่อคุณธรรมและจริยธรรม และการแสดงออกของพฤติกรรม ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้วิธีต่าง ๆ ทั้งโดยตนเองและโดยอาศัยผู้อื่นได้ การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้

หลายกระบวนการประกอบกัน แต่ก็ควรรับทราบด้วยว่า การใช้เหตุผลทางจริยธรรมของคนนั้นแม้จะขึ้นอยู่กับระดับของวุฒิภาวะด้านร่างกาย สติปัญญาและอารมณ์ของคนแล้ว ประสบการณ์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมและสภาพแวดล้อมทางสังคมก็มีส่วนเข้ามาปรุงแต่งคุณธรรมและจริยธรรมของตนด้วย

โดยทั่วไปแล้ว การที่จะพิจารณาว่าสังคมใดมีความเจริญด้านคุณธรรมและจริยธรรมเพียงใด หากพิจารณาได้จากองค์ประกอบที่จะใช้เป็นตัวชี้วัดคุณธรรมและจริยธรรมต่อไปนี้เป็นคือ

1.3.1 ค่านิยมทางสังคม เช่น การยอมรับหรือไม่ยอมรับในพฤติกรรมต่าง ๆ ที่คนแสดงออก ความพอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ความเปลี่ยนแปลงในท่าทีที่มีความรู้สึกของคนที่มีต่อการมาตรฐานทางสังคมที่มีอยู่เดิม เป็นต้น

1.3.2 วิธีการแก้ปัญหาสังคมและการหาเหตุผลของคนในสังคม เช่น การแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาการขาดที่ทำกิน ปัญหายาเสพติด ปัญหามลพิษ และรวมถึงปัญหาและวิธีการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมสังคมด้วย

1.3.3 มาตรฐานความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตของคนในสังคม เป็นตัวชี้วัดมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมได้ดีประการหนึ่ง สังคมที่คนในสังคมมีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน และมีความห่วงใยในส่วนรวมย่อมมีมาตรฐานทางสังคมสูงกว่าสังคมที่มีการชิงดีชิงเด่น เอารอดเอาเปรียบกัน

สำหรับประเทศไทยนั้นคณะกรรมการจริยธรรมไทยของกรมวิชาการเกษตรสรุปผลจากการสัมมนาเกี่ยวกับค่านิยมและจริยธรรมไทยได้ว่า ระดับพัฒนาการของจริยธรรมตามวัฒนธรรมไทย แบ่งได้เป็น 4 ระดับ อ้างใน พระเมธีธรรมาภรณ์. (2556) ซึ่งสรุปให้เข้าใจที่ชัดเจนขึ้นได้ดังนี้

ระดับ 1 การกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดเพื่อผลประโยชน์บางประการของตนเองหรือเพื่ออัตรา เช่น การที่คนบางคนไปรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์เพราะเห็นว่าผู้ใหญ่คนนั้นอาจอำนวยประโยชน์ให้ตนได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่ใช่เกิดจากความเคารพนับถือ หรือเห็นว่าการกระทำดังกล่าวจะส่งผลดีต่อสังคม ดังนั้นแม้จะเป็นพฤติกรรมทางบวก เป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่ก็จะเป็นจริยธรรมขั้นต้น พฤติกรรมเกิดจากแรงจูงใจภายนอก พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจะไม่ถาวร

ระดับ 2 การกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดเพื่อผู้อื่นในสังคมแคบ ๆ เช่น ญาติพี่น้องเพื่อนสนิท คนที่มีคุณธรรมจริยธรรมขั้นนี้เริ่มมองเห็นความสำคัญของบุคคลอื่น เริ่มมีความคิดด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย ผลกระทบด้านบวกต่อสังคมจึงกว้างขึ้นด้วย โอกาสที่ควรจะพัฒนาการกระทำของตนให้เป็นประโยชน์มากขึ้นและกว้างขึ้นก็จะง่ายขึ้นด้วย เช่น คนที่เคยช่วยเหลือพี่น้องเพื่อนฝูงเป็นประจำ โอกาสที่คนคนนั้นจะให้ความช่วยเหลือแก่กุลผู้อื่นโดยทั่วไปก็จะง่ายขึ้นด้วย

ระดับ 3 การกระทำหรือไม่กระทำให้สิ่งใดเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ เช่น ชุมชน ประเทศหรือมนุษยชาติ เป็นขั้นพัฒนาการของคุณธรรมและจริยธรรมที่ควรมองเห็นความสำคัญ ของสังคม ยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยแท้จริง ไม่ใช่คิดว่าตนมีความสำคัญ มากกว่าสังคม หากไม่พอใจสังคม อาจจะทำสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ไปหาสังคมใหม่ที่ตนพอใจ เมื่อใดก็ได้ พัฒนาการในขั้นนี้ให้สามารถสร้างความรู้สึกรู้สึกให้คนเกิดความรับผิดชอบต่อสังคมจาก เหตุผลและความรู้สึกของตนเองได้

ระดับ 4 การกระทำ หรือไม่กระทำให้สิ่งใดเพื่อความถูกต้องดีงามอันเป็นแนวคิดอุดมคติ อุดมการณ์ของตน คือทำความดีเพราะอยากทำ หรือทำความดีเพื่อความดี เป็นพัฒนาการด้าน คุณธรรมและจริยธรรมในขั้นที่คนสามารถมองเห็นและสร้าง มโนธรรม ให้เกิดขึ้นในตนได้

อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการสรุปว่าระดับการพัฒนาของจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน โดยอัตราเฉลี่ยแล้วจะอยู่ในระดับใด แต่โดยธรรมชาติแล้ว ไม่ว่าจะสังคมใด ระดับของจริยธรรมทั้ง 4 ระดับจะต้องมีอยู่ เพราะคนแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน สังคมใดมีคนซึ่งมีคุณธรรมและจริยธรรม อยู่ในระดับต่ำมาก ๆ สังคมนั้นก็จะประสบปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรมมาก

กล่าวโดยสรุป คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทยมีพัฒนาการจะไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งอาจเกิดมาจากความขัดแย้งในใจตนเอง เกิดจากผลกระทบที่มาจากภายนอก หรืออาจจะเนื่องมาจากการที่คนจำเป็นต้องปรับตัวเปลี่ยนไปตามลักษณะของสังคม ที่ตนเข้าไปอยู่ใหม่ การรักษาและเสริมคุณธรรมและจริยธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัย องค์ประกอบสำคัญ คือ ความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติหรือความรู้สึกที่มีต่อคุณธรรมและจริยธรรม และการแสดงออกของพฤติกรรมตามความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

1.4 หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ

พุทธศาสนาอธิบายหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อกันตาม ฐานะต่าง ๆ ทางสังคม หลักศาสนาที่ช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์มีวิธีการสร้างหลายวิธี เราพยายาม ศึกษาหาวิธีต่าง ๆ โดยที่มองข้ามสิ่งที่ใกล้ตัวมากที่สุด และสิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด นั่นคือ “ความเป็นคนไทยและนับถือศาสนาพุทธ” เรามีหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น หลักในการดำเนินชีวิต อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2557) ดังนี้

1.4.1 หลักธรรมสำหรับตนเอง

เป็นการสอนให้รู้จักและพัฒนาตนเอง ประกอบไปด้วย

1.4.1.1 สติสัมปชัญญะ สติ คือ ธรรมชาติหนึ่ง ที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต อาศัยอารมณ์เดียวกับจิต ที่เรียกว่าเจตสิก นั่นเอง แต่เป็นเจตสิกฝ่ายดีงาม (โสภณเจตสิก)

ทำหน้าที่ระลึกในอารมณ์ มีลักษณะที่เป็นกุศล เพราะช่วยให้ระลึก ได้ในสิ่งที่ดีงาม สัมปชัญญะ คือ ความรู้ที่ถูกต้อง ที่เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ปัญญา (ญาณ) ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของสัมมาสตินั่นเอง

1.4.1.2 หิริโอตตปปะ หิริ คือ ความละอายบาป เป็นความรู้สึกรังเกียจ ไม่อยากทำบาป เห็นบาปเป็นของสกปรกจะทำให้ใจของเราเศร้าหมอง จึงไม่ยอมทำบาป โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป

1.4.1.3 ขันติโสรัจจะ ขันติ แปลว่า ความอดทน หมายถึง ความสามารถที่จะทนต่อความลำบาก มีจิตใจเข้มแข็งที่จะทำความดี และสามารถควบคุมตนเองได้ โสรัจจะ หมายถึง ความสงบเสงี่ยม ความมีอัธยาศัยงดงาม ความประณีตความเรียบร้อยรวมถึงความไม่หุหุรา ขันติ โสรัจจะ เป็นธรรมอันทำให้งาม

1.4.1.4 ความสันโดษ ความสันโดษ คือ ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยความเพียร ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และโดยชอบธรรม โดยทั่วไปมีความหมาย 3 ประการ คือ

(1) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามได้ คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อน กระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้มา ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนจะพึงได้ โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาสิ่งของของคนอื่นได้ จนเกิดความริษยา

(2) ยถาผลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และวิสัยของตน มีความพอใจในการจัดสรรหน้าที่การงาน จัดสรรการศึกษาศิลปวิทยา และจัดสรรคุณธรรมเพื่อปฏิบัติให้สมกับกำลังสติปัญญาของตนเอง เลือกรับในสิ่งที่ตนเองถนัดแล้ว ตั้งใจปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปตามกำลังแต่ละอย่างด้วยความขยันหมั่นเพียร

(3) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับภาวะฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ไม่นึกคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติที่ล้ำค่าเกินฐานะของตนเอง บางครั้งแม้จะได้สิ่งที่เกินฐานะของตนเองมากก็ไม่ลุ่มหลงว่าเป็นสิทธิ์ที่ควรจะได้ กลับเห็นว่าสิ่งที่ได้มานั้นล้ำค่า ควรให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมดูแลรักษาหรือบริโภคใช้สอยด้วย

1.4.1.5 อิทธิบาทสี่ ธรรมแห่งความสำเร็จในการทำงาน มี 4 ประการ คือ

(1) ฉันทะ ได้แก่ ความพึงพอใจในสิ่งที่ทำอยู่บุคคลควรรักงานรักเพื่อนร่วมงาน รักหมู่คณะ และสถาบัน เมื่อบุคคลมีความพอใจมีความรักในสิ่งที่ตนทำสิ่งต่าง ๆ ที่ตนแสดงพฤติกรรมออกมา ก็จะดีด้วย มนุษย์ควรให้ความรักแก่กัน ตั้งแต่รักกันภายในครอบครัว รักกันในกลุ่มงานและสังคม

(2) วิริยะ ได้แก่ ความเพียรพยายามการมีความขยัน อดทนมีมานะ บากบั่น จนประสบผลสำเร็จ ดังสุภาษิตที่ว่า มีความพยายามที่ไหนที่นั่นย่อมประสบผลสำเร็จ เช่น

ต้องการเรียนเก่ง นักศึกษาก็ต้องหมั่นท่องอ่านทำรายงาน ทำแบบฝึกหัด รับผิดชอบต่อการเรียน มีวินัย ความพยายาม จะทำให้นักศึกษาสอบได้ดี

(3) จิตตะ ได้แก่ ความตั้งใจ การฝึกฝายเป็นอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการเรียน หรือการทำงานเอาใจใส่ต่องานที่ทำ มีความตั้งใจว่าจะทำทุกอย่างให้ดี ทำให้ได้ มีเจตนาแน่วแน่ ทุกอย่างย่อมสำเร็จ

(4) วิมังสา ได้แก่ ความสุขุม รอบคอบพิจารณาสิ่งที่ทำด้วยปัญญา มีการตรวจตราอยู่เสมอ เหมือนที่กล่าวว่ามีผลลดาอย่างคาดไม่ถึง หมายถึงการทำการใด ๆ ให้รอบคอบมีความละเอียดลออในงานที่เราได้กระทำ

1.4.1.6 อคติ หมายความว่า การกระทำอันทำให้เสียความเที่ยงธรรม มี 4 ประการ

- (1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่
- (2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ
- (3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา
- (4) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

อคติ 4 นี้ ผู้บริหาร/ผู้ใหญ่ ไม่ควรประพฤติเพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม

1.4.1.7 สัมปรีชธรรม ธรรม ที่ทำให้คนเป็นสัมปบุรุษ หรือ เป็นคนดี มี 7 ประการ คือ

(1) ธัมมัญญตา (การรู้จักเหตุ) คือการรู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และความเป็นไปของชีวิตหรือรู้จักหลักความจริง จะคิด จะทำอะไรก็มีหลัก รู้ว่าเมื่อกระทำสิ่งนี้จะได้ผลตอบแทนเป็นความสุข แต่ถ้ากระทำอีกอย่างหนึ่งจะได้ผลเป็นความทุกข์ เช่น ถ้าหมั่นขยันศึกษาเล่าเรียนก็จะได้รับความความรู้ความเข้าใจวิชาการต่าง ๆ เมื่อถึงเวลาสอบก็จะสามารถสอบได้คะแนนดี เป็นต้น

(2) อัถถัญญตา (การรู้จักผล) หมายถึง เมื่อมีเหตุก็ย่อมมีผล เมื่อมีปัญหา อันใดเกิดขึ้นเราจะต้องใช้หลักเหตุผลมาพิจารณาปัญหาเหล่านั้น เพราะผลเกิดจากเหตุ เสมอ การรู้จักเปรียบเทียบเหตุและผล จะทำให้เราเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น

(3) อัถตัญญตา (การรู้จักตน) ความเป็นผู้รู้จักตน คือ รู้จักตนเอง โดยฐานะ ภาวะ เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่น ๆ มีศรัทธา คีล สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ภาวะของตน และเมื่อรู้วาทพจน์ในเรื่องใด ก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

(4) มัตตัญญตา (การรู้จักประมาณ) หมายถึงความพอดี ความพอเหมาะพอสมควรการรู้จักประมาณ คือการรู้จักทำทุกสิ่งทุกอย่างหรือดำเนินชีวิตให้อยู่ในสภาพ

ที่เหมาะสม เป็นต้น การรู้จักประมาณนี้เป็นทางสายกลางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลต่าง ๆ ได้ประพฤติปฏิบัติกันมา

(5) กาลัญญุตตา (การรู้จักกาล) หมายถึงการรู้จักเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และรู้จักปฏิบัติตนให้ถูกต้องกับกาลเทศะ กล่าวคือ รู้ว่าในเวลาเช่นไรควรจะทำอะไร การรู้จักกาลเวลาจะทำให้ไม่ตำรงตนอยู่ในความประมาท ไม่ทำให้เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์

(6) ปริสัญญุตตา (การรู้จักชุมชน) คือการรู้จักหมู่คณะหรือกลุ่มชนว่าดีหรือไม่ดี ควรคบหาสมาคม ควรเข้าไปอยู่เป็นพวกหรือไม่ เมื่ออยู่ในชุมชนหรือที่ประชุมนั้น ๆ ควรวางตัวอย่างไรควรทำอะไร ควรพูดอย่างไร เช่น เมื่อเข้าหาผู้ใหญ่ควรแสดงอาการนอบน้อมมีสัมมาคารวะ เมื่อเข้าวัดควรสำรวม กาย วาจา ใจ ไม่แสดงอาการตลกคึกคะนอง เป็นต้น ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชนและสังคม รู้กริยาที่จะพึงประพฤติ แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมต่อชุมชนและสังคมนั้น ๆ

(7) ปุคคโณปรปริญญุตตา (การรู้จักบุคคล) ได้แก่ การรู้จักประเภทบุคคลแต่ละคนว่าฉลาดหรือโง่ เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต มีความสามารถหรือไม่ มีคุณธรรมหรือไม่ แล้วเลือกคบหาให้เป็นประโยชน์ เลือกใช้ให้เหมาะสมกับกิจการ หรือเพื่อปฏิบัติกับเขาได้อย่างเหมาะสมและที่สำคัญก็คือ จะสนทนากับเขาอย่างไรเรื่องและราบรื่น

กล่าวโดยสรุป หลักธรรมสำหรับตนเองเป็นการสอนให้รู้จักและพัฒนาตนเอง ด้าน สติสัมปชัญญะ, ความละเอียดรอบคอบ, ความอดทน, ความพอใจ, ความยินดีของตน (ยินดีในตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ ยินดีตามกำลัง ยินดีตามที่เหมาะสมกับภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตนตามสมควร) ความสำเร็จในการทำงานมีอิทธิบาทสี่ (ฉันทะ, วิริยะ, จิตตะ, วิมังสา, ไม่มีมือคุด เพราะรักใคร่ เพราะโกรธเพราะเขลา เพราะกลัว) จะต้องเป็นลัทธิบุรุษ หรือเป็นคนดี (รู้จักเหตุ, รู้จักผล, รู้จักตน, รู้จักประมาณ, รู้จักกาล, รู้จักชุมชน และการรู้จักบุคคล)

1.4.2 หลักธรรมที่สอนให้รู้จักบุคคลอื่น

เป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า คนเราเกิดมาย่อมต่างจิตต่างใจ จึงสามารถใช้หลักธรรมได้ อ่างในพระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). (2535) ดังต่อไปนี้

1.4.2.1 สาราณียกรรม หลักแห่งความสามัคคี ประกอบด้วย

(1) เมตตามโนกรรม หมายถึง การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดี และปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกัน คิดแต่ในสิ่งที่ดีสร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยาบาท ไม่โกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ

(2) เมตตาวจีกรรม หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่าง ๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกัน ในยามที่มีใครต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง พูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์

(3) เมตตากายกรรม หมายถึง การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา

(4) สาธารณโภคี หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรมช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอารัดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

(5) สีสสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าทิ่มกัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งปวง

(6) ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่างของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

1.4.2.2 พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ คือ

- (1) เมตตา ความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นมีความสุข
- (2) กรุณา ความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
- (3) มุทิตา ความยินดีที่ผู้อื่นมีความสุขในทางที่เป็นกุศล
- (4) อุเบกขา การวางจิตเป็นกลาง

การมีเมตตา กรุณา มุทิตา เป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าตนไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ จิตตนจะเป็นทุกข์ ดังนั้นตนจึงควรวางอุเบกขาทำวางใจให้เป็นกลาง และพิจารณาว่าสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมที่ได้เคยกระทำไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นย่อมส่งผลอย่างยุติธรรมตามที่เขาผู้นั้นได้เคยกระทำไว้อย่างแน่นอน

1.4.2.3 สังคหวัตถุธรรม หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

(1) ทาน คือ การให้ การเสียสละหรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่

เป็นคนละโมบ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาหาได้ มิใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

(2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษย์สัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- เว้นจากการพูดเท็จ
- เว้นจากการพูดส่อเสียด
- เว้นจากการพูดคำหยาบ
- เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(3) อุตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

(4) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

1.4.2.4 ฆราวาสธรรม คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ประกอบด้วยธรรมะ 4 ประการ คือ

(1) สัจจะ หมายถึง ความซื่อตรงจริงใจ พูดจริงทำจริง ผู้ที่มีสัจจะนั้นจะเป็นหลักประกันแห่งเกียรติคุณ มีคนเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับใจของทุกคน

(2) ทมะ หมายถึง การฝึกฝนตนเอง ควบคุมจิตใจด้วยการใช้ปัญญา จะทำให้ชีวิตก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ทำอะไรเกิดความผิดพลาดน้อยมาก

(3) ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น มีหลายประการ เช่น ความอดทนต่อความยากลำบาก ความอดทนต่อความเจ็บปวด ความอดทนต่อความโกรธความผูกพยาบาท ความอดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นต้น ผู้ที่มีขันตินั้นจะเป็นเครื่องประกันฐานะทางสังคมได้ดี และจะเป็นผู้ที่มีความอดทนไม่เกิดความท้อแท้โดยง่าย

(4) จาคะ หมายถึง ความเสียสละ ความแบ่งปัน การมีน้ำใจ เสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม ผู้ที่มีจาคะนั้นจะเกิดความสัมพันธ์อันดีในสังคมได้

1.4.2.5 กัลยาณมิตร “กัลยาณ” ว่า หมายถึง งาม, ดี และ “มิตร” หมายถึง เพื่อนรักใคร่ที่สนิทสนมคุ้นเคย ดังนั้นกัลยาณมิตร จึงมีความหมายว่า เพื่อนที่ดี, เพื่อนที่งาม หรือเพื่อนที่รักใคร่คุ้นเคยที่ดี, เพื่อนรักใคร่คุ้นเคยที่งาม คุณสมบัติของกัลยาณมิตร 7 ประการ ดังนี้

- (1) น่ารัก
- (2) น่าเคารพ
- (3) น่าเทิดทูน
- (4) ฉลาดพูด แนะนำ ตักเตือน
- (5) อุดหนุนต่อถ้อยคำ
- (6) แกล้งเรื่องทีลืกล้ำได้
- (7) ไม่ชักนำไปในสิ่งที่เสื่อมเสีย

1.4.2.6 ทศพิธราชธรรม ธรรมะที่คนที่เป็นผู้นำต้องถือควรปฏิบัติทุกคน มี 10 ประการ คือ

(1) ทาน (ทาน้ำ) การให้ หมายถึง การให้ การเสียสละ นอกจากเสียสละทรัพย์สิ่งของแล้ว ยังหมายถึง การให้น้ำใจแก่ผู้อื่นด้วย

(2) ศีล (ศีล) คือ ความประพฤติที่ดั่งามทั้งกาย วาจาและใจให้ปราศจากโทษ ทั้งในการปกครอง อันได้แก่ กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางศาสนา

(3) บริจาค (บริจาค) คือ การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขส่วนรวม

(4) ความซื่อตรง (อาชชว) คือ ความซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัตย์สุจริต

(5) ความอ่อนโยน (มททว) คือ การมีอัธยาศัยอ่อนโยน เคารพในเหตุผล ที่ควร มีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสและอ่อนโยนต่อบุคคลที่ เสมอกันและต่ำกว่า

(6) ความเพียร (ตป) หรือความเพียร มีความอุตสาหะในการปฏิบัติงาน โดยปราศจากความเกียจคร้าน

(7) ความไม่โกรธ (อภโกธ) หรือความไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ไม่มุ่งร้ายผู้อื่นแม้จะลงโทษผู้ทำผิดก็ตามตามเหตุผล

(8) ความไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) การไม่เบียดเบียน หรือบีบบังคับ ไม่ก่อทุกข์หรือเบียดเบียนผู้อื่น

(9) ความอดทน (ขนติ) การมีความอดทนต่อสิ่งทั้งปวง รักษาอาการกาย วาจา ใจให้เรียบร้อย

(10) ความยุติธรรม (อวิโรธน) ความหนักแน่น ถือความถูกต้องเที่ยงธรรมเป็นหลักไม่เอนเอียงหวั่นไหวด้วยคำพูด อารมณ์ หรือลาภสักการะใด ๆ

กล่าวโดยสรุป หลักธรรมที่สอนให้รู้จักบุคคลอื่น ได้แก่ หลักธรรมแห่งความสามัคคี (การคิดดี, การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม, การทำความดีต่อกัน การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กัน,

การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกัน, มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น) หลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ มีพรหมวิหาร 4 (เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา) หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน สังคหวัตถุธรรม 4 (ทาน, ปิยวาจา, อุตถจริยา, สมานัตตา) หลักธรรมผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ฆราวาสธรรม (สัจจะ, ทมะ, ชันติ, จาคะ) หลักธรรม เพื่อนรักใคร่ที่สนิทสนมคุ้นเคย กัลยาณมิตร, น่ารัก, นำเคารพ นำเทิดทูน, ฉลาดพูด แนะนำ ตักเตือน, อดทนต่อถ้อยคำ, แกล้งเรื่องที่ลืกล้ำได้ และไม่ชักนำไปในสิ่งที่เสื่อมเสีย) และธรรมะที่คนที่เป็นผู้นำต้องถือประพฤติปฏิบัติทุกคน ทศพิธราชธรรม (ทาน, ศีล, บริจาค, ความซื่อตรง, ความอ่อนโยน, ความเพียร, ความไม่โกรธ, ความไม่เบียดเบียน, ความอดทน, ความยุติธรรม)

หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์มีวิธีการสร้างหลายวิธี เราพยายามศึกษาหาวิธีต่าง ๆ โดยที่มองข้ามสิ่งที่ใกล้ตัวมากที่สุด และสิ่งที่ติดตัวเรามา ตั้งแต่เกิด นั่นคือ “ความเป็นคนไทยและนับถือศาสนาพุทธ” เรามีหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต หลักธรรมที่สร้างมนุษยสัมพันธ์นั้น เราจะต้องรู้จักหลักธรรมสำหรับตนเองก่อน คือ สอนให้รู้จักและพัฒนาตนเอง ยังมีหลักธรรมที่สอนให้รู้จักบุคคลอื่นด้วยเป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า “คนเราเกิดมาย่อมต่างจิตต่างใจ”

สรุป

คุณธรรม จริยธรรม มีความหมายเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรม คือความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกายและวาจา ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านที่อยู่ตลอดเวลา คือ มี “คุณธรรม” อยู่ในจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกายและวาจานั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจและสติปัญญา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไป คือการพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจและด้านพฤติกรรม จึงมีความสำคัญในรากฐานของ “การพัฒนาคน” เพื่อให้คนมีปัญญา มีความรู้มีคุณธรรมและมีทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต รู้อะไรดี อะไรชั่ว การจัดการศึกษาควรต้องยึดหลักสำคัญคือ “ให้ความรู้คู่คุณธรรม แหล่งที่มาของบ่อเกิดด้านคุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ ด้านคุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ คือ ปรัชญา ศาสนา วรรณคดี สังคม การเมืองการปกครอง

สำหรับการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้ตนเองนั้น คนจำเป็นต้องรับรู้ และรับทราบถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมพึงประสงค์ก่อนโดยวิเคราะห์ตนเองโดยไม่ลำเอียงว่าตนยังมีจุดอ่อนหรือมีข้อบกพร่องในคุณธรรมและจริยธรรมด้านใด เมื่อวิเคราะห์และพบจุดที่ควรสร้างเสริม โดยเริ่มต้นฝึกฝนตนเองไปที่ละเล็กละน้อย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งในใจ จากนั้นจึงค่อยขยายตัวฝึกฝนต่อเนื่องจนเป็นนิสัยที่เคยชิน

จากแนวทางของคุณธรรมและจริยธรรมที่ฝ่ายต่าง ๆ กำหนดขึ้นมาทำให้เราเห็นได้ชัดว่าคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงตนนั้นแม้จะมีหลายแนวทาง แต่วัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการให้คนเป็นคนดี มีคุณภาพ และสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข ดังนั้นไม่ว่าคนจะมีความเชื่อ มีค่านิยม หรือมีศรัทธาส่วนตัวอย่างไร คนจำเป็นต้องค่อยๆ ตามจริยธรรมอันพึงประสงค์ที่สังคม มาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมที่ควรปฏิบัติเช่น คุณธรรม จริยธรรมในการครองเรือนแนวคิดประชาธิปไตย ที่มีอยู่ในตัวคนเป็นสิ่งที่ไม่คงตัวเพราะคนมักจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและสภาพแวดล้อม จึงมุ่งเน้นให้คนเกิดความสำนึกขึ้นได้ด้วยตัวเองเกิดจากความคิดภายในจิตใจที่สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องว่า “มโนธรรม” การรักษาและสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ คือ ความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ หรือความรู้สึก และการแสดงออกของพฤติกรรมตามความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้นโดยใช้หลักธรรมเป็นตัวช่วยสอนในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์มีวิธีการสร้างหลายวิธี เราพยายามศึกษาหาวิธีต่าง ๆ “ความเป็นคนไทยและนับถือศาสนาพุทธ” เรามีหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า “คนเราเกิดมาย่อมต่างจิตต่างใจ”

แบบฝึกหัดหลังเรียน

หน่วยที่ 4 การใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

ตอนที่ 1 จงตอบคำถามต่อไปนี้ให้เข้าใจความสมบูรณ์

1. จงอธิบายความหมายของคุณธรรม จริยธรรม และบอกความต่างกัน
2. จงอธิบายที่มาของคุณธรรม จริยธรรม
3. ให้นักศึกษายกตัวอย่างคุณธรรม จริยธรรมที่สอดแทรกในวรรณกรรม 1 ตัวอย่าง
4. ให้นักศึกษายกตัวอย่างคุณธรรมและจริยธรรมตามประเพณีในสังคมไทยที่ปฏิบัติต่อเนื่องจนมาเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป สัก 2 อย่าง
5. ให้นักศึกษากำหนดรายการคุณธรรมและจริยธรรมที่เห็นว่าจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของนักศึกษาเองโดยเรียงลำดับความสำคัญสัก 5 รายการ
6. ให้นักศึกษากำหนดคุณลักษณะด้านคุณธรรมและจริยธรรมของบัณฑิตที่สามารถสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมไทยในปัจจุบัน
7. ให้นักศึกษายกตัวอย่างพฤติกรรมที่น่าจะละเมิดจริยธรรมด้าน “คารวะธรรม” ในการครองเรือน มาสัก 3 พฤติกรรม
8. ให้นักศึกษายกตัวอย่างพฤติกรรมที่น่าจะละเมิดจริยธรรมด้าน “สามัคคีธรรม” ในการครองเรือน มาสัก 3 พฤติกรรม
9. ให้นักศึกษายกตัวอย่างพฤติกรรมที่น่าจะละเมิดจริยธรรมด้าน “ปัญญาธรรม” ในการครองเรือน มาสัก 3 พฤติกรรม
10. ให้นักศึกษากำหนดคุณธรรมและจริยธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งในการประกอบอาชีพต่อไปนี้
  - อาชีพเกษตรกรรม
  - อาชีพที่ใช้กฎหมาย
  - อาชีพที่ใช้วิชาการรักษาคน
  - อาชีพที่ใช้วิชาพัฒนาคน
11. ให้นักศึกษายกตัวอย่างปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่น่าจะแสดงถึงความมีคุณธรรมและจริยธรรมด้านมีเมตตา กรุณาของคนมาสัก 3 ตัวอย่าง
12. ให้นักศึกษาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามแนวพุทธ “ความเป็นคนไทยและนับถือศาสนาพุทธ” เรามีหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มีหลักปฏิบัติใหญ่ 2 อย่าง คือ ให้อธิบายและยกตัวอย่างประกอบ

ใบงานที่ 1

ความรู้คู่คุณธรรม

คำชี้แจง ให้นักศึกษาอ่านหนังสือพิมพ์และวิเคราะห์ข่าว ตอบคำถามต่อไปนี้

1. เขียนประเด็นข่าวเกี่ยวกับผู้มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม และวิเคราะห์ว่า บุคคลนั้นขาดคุณธรรมข้อใด เหตุการณ์นั้นเกิดผลกระทบอะไรบ้าง

1.1 ข่าวที่ 1 เรื่อง

.....

.....

.....

ผลการวิเคราะห์.....

.....

.....

.....

1.2 ข่าวที่ 2 เรื่อง

.....

.....

.....

ผลการวิเคราะห์.....

.....

.....

.....

2. แนวทางแก้ปัญหา บุคคลที่มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบงานที่ 2

พฤติกรรมที่พึงประสงค์

คำชี้แจง ให้นักศึกษาใช้เวลากลุ่มละไม่เกิน 10 นาที อภิปรายในประเด็นต่อไปนี้

1. วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามจากการขาดคุณธรรมและจริยธรรมในแต่ละด้าน ดังนี้
ด้านการดำรงตน

.....

.....

.....

.....

ใช้หลักธรรมข้อใดในการแก้ปัญหา

.....

.....

ด้านการครองเรือน

.....

.....

.....

.....

ใช้หลักธรรมข้อใดในการแก้ปัญหา

.....

.....

ด้านการประกอบอาชีพ

.....

.....

.....

.....

ใช้หลักธรรมข้อใดในการแก้ปัญหา

.....

.....

แบบทดสอบหลังเรียนหน่วยที่ 4

วัตถุประสงค์ เพื่อประเมินความรู้ของนักศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “การใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม”

คำแนะนำ ให้นักศึกษาเลือกข้อที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว โดยทำเครื่องหมาย X ลงหน้าข้อที่ถูกต้องที่สุด

1. ข้อใดกล่าวถูกต้องถึงความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

- ก. คุณธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติตามความดีงามแห่งคุณธรรม และจริยธรรมคือ ความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจ จนเกิดจิตสำนึกที่ดี
- ข. คุณธรรม คือ ความกตัญญู จริยธรรม คือ การไม่ละเมิดต่อสิ่งที่จะเป็นเหตุทำลายความดีงาม
- ค. คุณธรรม คือ การไม่ละเมิดต่อสิ่งที่จะเป็นเหตุทำลายความดีงาม จริยธรรม คือ จิตสำนึกที่ดี
- ง. คุณธรรม คือ ความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจจนเกิดจิตสำนึกที่ดี จริยธรรมคือ การประพฤติปฏิบัติตามความดีงาม

2. ข้อใดส่งผลกระทบต่อสังคมมากที่สุด

- ก. แนวทางของคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมยอมรับ
- ข. ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม
- ค. ทักษะคติของคนในสังคมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
- ง. พฤติกรรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคม

3. คุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมเกิดจากข้อใดมากที่สุด

- ก. เชื้อชาติของคนในแต่ละสังคม
- ข. ความรู้สึกริณีคิดของคนแต่ละคน
- ค. วิธีการอบรมสั่งสอนของคนแต่ละสังคม
- ง. ความเข้มแข็งของผู้จัดระเบียบสังคม

4. ข้อใดน่าจะถือว่าเป็นคุณธรรมจริยธรรมสากลได้

- ก. การฆ่าสัตว์และเสพของมีนเมา
- ข. การให้เกียรติต่อเด็กและสตรี
- ค. ความซื่อสัตย์สุจริต
- ง. การแสดงความเศร้าโศกเสียใจเมื่อคนในครอบครัวตาย

5. สมาชิกของคนในครอบครัวมีแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติต่อกันต่างกันเพราะเหตุใด
- ลักษณะนิสัยของคนแต่ละคนต่างกัน
  - ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีวัฒนธรรมที่ไม่ต่างกันมากนัก
  - ความเชื่อและความคิดของทุกคนไปตามยุคสมัย
  - ทุกคนอยู่ภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตย
6. คนหลายคนไม่นิยมใช้ผลผลิตที่ทำจากงาช้างโดยมีเหตุผลต่างกัน ข้อใดน่าจะมีเหตุผลทางคุณธรรมและจริยธรรมขั้นสูงสุด
- ราคาแพง เป็นการทำลายเศรษฐกิจโดยทางอ้อม
  - เป็นคนชั้นสูง ดนยังไม้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม
  - จะเป็นการส่งเสริมการทำลายชีวิตสัตว์มากขึ้น
  - ไม่ค่อยนิยมใช้ผลิตภัณฑ์จากงาช้างในปัจจุบัน
7. จริยธรรมวิชาชีพส่งผลต่อข้อใดมากที่สุด
- ทำให้คนในอาชีพนั้นเป็นที่เชื่อถือศรัทธา
  - ทำให้คนที่ประกอบอาชีพนั้นเป็นคนดี
  - ทำให้อาชีพนั้นส่งผลต่อการพัฒนาสังคม
  - ทำให้สามารถควบคุมคนที่ประกอบอาชีพนั้นได้
8. ข้อใดสามารถใช้เป็นเครื่องชี้วัดมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของสังคมได้ดีที่สุด
- ค่านิยมของคนในสังคม
  - ความเจริญด้านเศรษฐกิจ
  - ระเบียบและกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด
  - ความก้าวหน้าด้านวิทยาการสาขาต่าง ๆ
9. ข้อใดมีผลต่อมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมในองค์กรได้มากที่สุด
- กฎระเบียบขององค์กร
  - พฤติกรรมของผู้นำองค์กร
  - ลักษณะนิสัยของคนในองค์กร
  - ความขาดแคลนภายในองค์กร
10. หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น คือข้อใด
- อิทธิบาท 4
  - พรหมวิหาร 4
  - สังคหวัตถุ 4
  - ฆราวาชธรรม 4

เฉลยแบบประเมินผลหลังเรียน หน่วยที่ 4
การใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

บรรณานุกรม

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). (2535). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2557). **พุทธธรรม** (พิมพ์ในโครงการหนังสือดีที่ควรอ่าน) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2556). **ความรู้คู่คุณธรรม** : รวมบทความเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมและการศึกษา (ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วราภรณ์ พูลสวัสดิ์. (2559). **จริยธรรมและทักษะชีวิต**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- วคิน อินทสระ. (2556). **ธรรมบท ทางแห่งความดี เล่มที่ 1**. กรุงเทพฯ : ธรรมดา.
- สมพร เทพสิทธิ์า. (2542). **คุณธรรมและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สาโรช บัวศรี. (2549). **จริยธรรมศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2539). **จริยธรรมทางวิชาการ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสีียงเชียง.